

Books Reviews

จากดินสู่ฟ้า นัยนา...ลาลับสู่สวรรค์

สรรนิพนธ์ว่าด้วยผู้หญิงที่ชื่อนัยนา เกิดวิชัย ครูต้นแบบและผู้สร้างแรงบันดาลใจ

FROM THE EARTH TO THE SKY... FAREWELL TO HEAVEN MEMORIAL
WRITING ON A WOMAN NAMED NAIYANA KERDWICHAI, A MASTER TEACHER
AND INSPIRATION MAKER

พระสุธีวีรบัณฑิต (โช้ว ทสสนีโย) * |

Phra Sutheevirabundith (Chow Thatsaniyo),

พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกรโจ) *

Phra Udomsittinayok (Kamphon Kunangkaro)

พระมหาสุนันท์ สุนนโท * |

Phramaha Sunun Sunundho

พระมหากฤษณา กิตติโสภณ * |

Phramaha Krisada Kittisophano

ประเสริฐ ธิลาว * |

Prasert Thilao

พงษ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์ * |

Phongphat Chittanuruk

พระสมนึก ธีรปณโณ * |

Phra Somnuek Teerapanno

ชื่อหนังสือ : จากดินสู่ฟ้า นัยนา...ลาลับสู่สวรรค์

พิมพ์เมื่อ : 14 ตุลาคม 2562

ที่ระลึก : งานพระราชทานเพลิงศพ ศ.พล.ต.ท.(หญิง) นัยนา เกิดวิชัย

* Department of Political science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

บทคัดย่อ

บทบันทึกแนะนำหนังสือนี้เป็นบันทึกจากหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพของ ศ. พล.ต.ท. (หญิง) ดร.นัยนา เกิดวิชัย ที่นับเป็นหนังสือที่มีการเรียงร้อยจากทัศนะ และประสบการณ์ตรงของผู้เขียนผ่านการเล่าเรื่องที่เป็นมุมจำ ความประทับใจ และความทรงจำร่วม แต่ทั้งหมดเป็นความงดงาม เป็นหนทางสู่ เป็นวิธีการดำเนินชีวิต เป็นอุดมคติ และเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ ในฐานะครูต้นแบบ และผู้สร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งปรากฏในหนังสืองานศพนี้ด้วย

คำสำคัญ : นัยนา เกิดวิชัย, ครูต้นแบบ, ผู้สร้างแรงบันดาลใจ

1. บทนำ

ไปร่วมงานศพ ศ.พล.ต.ท.ดร.นัยนา เกิดวิชัย (1 มกราคม 2500-6 ตุลาคม 2562) ที่วัดไร่โรงวัว ของบ่ายวันที่ 15 ตุลาคม 2562 ด้วยประสบการณ์ของผู้เขียนมีเกี่ยวกับสองพี่น้องสุพรรณบุรีนับแต่อดีต ให้เคยมาบ่อย ๆ ปรหนึ่งเป็นการมาอีกครั้งในหลาย ๆ ครั้งจึงเหมือนเยี่ยมเยียนบ้านเก่า รวมทั้งด้วยความนับถือ และเคารพในวิถี และการดำเนินชีวิตบางประการต่อผู้เสียชีวิตคืออาจารย์นัยนา จึงให้ต้องมาร่วมงาน โดยในงานพระราชทานเพลิงศพ ให้มีหนังสือแจกล่มหนึ่ง ที่ผู้เขียนได้มาจากนักเรียนตำรวจหญิงท่านหนึ่ง (ในจำนวนหลายๆ คน) ที่เดินแจกในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ ก็ได้เปิดอ่าน แบบผ่าน ๆ จับความ ซึ่งในหนังสือได้บันทึกอารมณ์ ความรู้สึก และประวัติบางส่วนจากความทรงจำผ่านการเล่าเรื่องของพี่น้อง ลูกหลานและบุคคลที่เคารพนับถือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การที่คน ๆ หนึ่ง จะมีหลากหลายมุมให้เห็น ทั้งดี สุข โศรก เศร้า อันเป็นวิถีธรรมชาติของมนุษย์ ที่มีความสำเร็จ ผิดหวัง สมหวัง สุข ทุกข์ เศร้า ผสมกันไป ซึ่งอาจยืนยันได้ว่ามองมุมหนึ่ง คน ๆ หนึ่งอาจไม่ได้สมบูรณ์เสียทั้งหมด แต่อีกนัยหนึ่งก็ไม่ได้พร่องพลาดจนหามุมจับไม่ได้เลย หรือแบบอย่างใด ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ หรือเป็นแบบอย่างสำหรับการดำเนินชีวิตได้ แต่ได้สะท้อนคุณค่าของการใช้ชีวิตและดำเนินชีวิต อันเนื่องด้วยแบบอย่างของวิถีชีวิตที่จะเป็นประโยชน์และการดำเนินชีวิตในองค์รวมได้ แต่เมื่อได้อ่านหนังสืองานศพ มีสาระน่าสนใจในหลายประการ ที่ควรค่าแก่การนำมาเป็นแบบอย่างของคนที่ประสบความสำเร็จ เป็นสง่าควรค่าแก่การจดจำหรือให้จดจำ จนเป็นที่มาของหนังสืองานศพ สะท้อนคิดว่าเมื่อได้หนังสือมาผู้เขียนคิดอย่างไร ? และนำอะไรมาเล่าต่อเพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ชีวิตที่น่าจดจำ เป็นแบบอย่าง และสร้างแรงบันดาลใจจากอาจารย์ผ่านการสะท้อนเล่าเรื่องจากคนอื่นเป็นอย่างไร จึงขอร่วมบันทึกเป็นอนุสรณ์แห่งความทรงจำร่วมกับท่านอาจารย์ไว้ ณ ตรงนี้ด้วยความนับถือ

ภาพที่ 1 ภาพหน้าตรงภาพจากหนังสืองานศพ และภาพในงานบำเพ็ญกุศลศพ ระหว่าง 6-14 ตุลาคม 2562 (ที่มา จากดินสุฟ้า นัยนา...ลาลับสู่สวรรค์)

2. นัยนา ที่มาของชื่อ

ผู้เขียนสนใจที่มาของชื่อ โดยคติของการตั้งชื่อของแต่ละที่ไม่ต่างกัน หรือต่างกันตามแต่บริบท ของพื้นที่แต่ละประเทศ อาทิ จากพื้นที่เกิด จากดารา คนดัง จากอดีตกษัตริย์ หรือสิ่งเคารพ นับถือ ง่าย ๆ คือชื่อคนหนึ่ง ๆ ล้วนมีที่มา แต่จากหนังสืองานศพนี้ ลูกทั้งหมดของครอบครัวเกิด วิชัย ในส่วนที่เป็นหญิงจะมีที่มาตรงกับอดีตสตรีของท่านผู้นำ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ.2451-2506) อดีตนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี อดีตผู้นำรัฐประหารต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2440-2507) ของประเทศไทย ภายใต้ประโยชน์ควลีเด็ดที่ถูกจดจำ **“ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว”** ที่มีผู้ ทำการศึกษาอนุกรรยาของท่านไว้ในช่วงที่มีอำนาจว่ามีการรยาที่ปรากฏ กว่า 81 คน และในแต่ละคนล้วนมีดีกรีนางงาม ดารา หรือมีความสวยไม่เป็นรองใคร ดังมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ เช่น **จอมพลของหนู ๆ** (แดนไทย, ไพโรจน์ รัตกุล, 2507) หรือแนวทางการบริหารงานที่นำไปสู่การ ได้มาซึ่งอำนาจและหนู ๆ ที่ว่านั่น เช่น **“การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ = Thailand : the politics of despotic paternalism”** (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ , 2552) **กระบวนการเสริมสร้าง อำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์-The process of power consolidation of field Marshal Srisdi Dhanarajata** (วรวิภา ตันติรัตน์ไพศาล, 2532) แต่ในการเขียนนี้ผู้เขียน

สนใจอยู่ตรงที่ว่าชื่อ ศ.ดร.นัยนา พร้อมพี่น้องที่เป็นหญิงจำนวนทั้งหมด 4 คนเนื่องมาจากสตรีงามในอดีตนี้ด้วยจึงเรียกว่าชื่อนี้มีตำนานดังที่สมาชิกในครอบครัวได้เขียนเล่าถึงไว้ว่า

“...ชื่อของพี่น้อง 8 คน ในครอบครัวเรา พ่อจะเอาชื่อของภรรยาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาตั้งเป็นชื่อของลูกผู้หญิงทั้ง 4 คน โดยพ่อบอกว่า ลูกสาวของพ่อคือพ็อร์ หม่อง นั้น และบุศ จะต้องมีหน้าตาดี ในขณะที่ผู้ชายพ่อใช้ชื่อนักมวยไทยชื่อดังมาตั้งให้ พี่ชาย แช และตุ้ม ส่วนผมช่วงที่เกิดมา เป็นเด็กหน้าตาดีกว่าพี่น้องคนอื่น พ่อเลยเอาชื่อจริงของมิตร ชัยบัญชา พระเอกหนังไทยในตำนานมาตั้งให้ โดยหวังว่าต่อไปในภายภาคหน้า อาจจะได้เป็นดาราสร้างชื่อเสียงให้กบวงตระกูลก็เป็นได้...”

ดร.พีเชษฐ เกติวิชัย

และในความสวยงามนั้นก็ความจริงเมื่อ มีข้อมูลในหนังสือด้วยเช่นกันว่า อาจารย์นัยนาเมื่อเป็นนิสิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เกียรติศัพท์ด้านความงามเป็นเรื่องเล่าของคนอยู่หอว่า เสียงประกาศตามสายเพื่อตามบุคคลที่มาขอพบนัยนา ในทุก ๆ วันหยุดหรือประหนึ่งเป็นเรื่องที่ต้องประกาศตาม จนกระทั่งเพื่อนร่วมหอสงสัยว่านัยนา หน้าตาเป็นอย่างไร ทำไมประกาศตามบ่อย ๆ เมื่อมีคนมาขอพบที่จุดพบของหอ **“หม่อง สาวสวยแห่งชั้น 13 ก่อนหน้าที่เรายังไม่รู้จักหม่อง จะได้ยินเสียง ยามเจ็อย รปภ. ของหอประกาศเรียกด้วยเสียงเหนือ ๆ คุณนัยนา ชั้น 13 มีแขกคร่ำบ แสบทุกวัน จนอยากจะเห็นหน้าว่าคนชื่อนัยนา ชั้น 13 นี้ใครนะ...และแม้ก็บอก...”**ไอ้หม่อง”.. **“มีนา...สาวสวยนี้เอง จึงมีหนุ่มมาหาที่หอเป็นประจำ”** (วรพรรณ ชิมะโด่ง 2519) จากข้อมูลเพื่อนเล่าสะท้อนความหลังในอดีตยืนยันความสวย จึงแปลความได้ว่า ความงามของนัยนาในบริบทของอนุภรรยาของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่พ่อของอาจารย์นัยนา จำประทับใจและเป็นภาพจำ และเป็นที่มาของการนำมาตั้งชื่อบุตรจำนวน ทั้ง 4 คน ล้วนมาจากความงาม ที่เชื่อมมาถึงอาจารย์นัยนาด้วยกรรมัง ซึ่งเกียรติศัพท์ที่ถูกเล่าขาน ชื่อนี้มีที่มาเพราะความงาม และพ่อก็อยากให้ลูกสาวทุกคนเป็นคนงามตามคนงามในภาพจำและอดีตด้วยเช่นกัน ชื่อนัยนาจึงมีที่มานะนี้

ภาพที่ 2 บุศรา นฤมิตร นัยนา ถนอมทรัพย์ ดารานักแสดงหญิง นางงาม อดีตภรรยาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อดีตนายกรัฐมนตรี อันเป็นที่มาของชื่อ “ลูกสาว” ในตระกูลเกิดวิชัย จากสุพรรณบุรี (ภาพออนไลน์)

3. แบบอย่างจากดิน สู่ดาว

ในหนังสือมีประเด็นน่าสนใจหลายคำพูดจากหลาย ๆ คน แต่ที่ผู้เขียนสนใจด้วยอาจมีอะไรใกล้เคียงกับผู้เขียนนี้ตรงที่คำว่า “ครอบครัวชวานา” พร้อมประโยคต่อไปอีกว่า “จังหวัดสุพรรณบุรี ดินแดนที่กั้นดาร ไม่มีน้ำประปา ไฟฟ้าใช้” มีความยากลำบาก หากมองในภาพรวมคงไม่แตกต่างกันในองค์กรรวมเกี่ยวกับประเทศไทยในองค์กรรวมในช่วงเวลาดังกล่าว ที่คนส่วนใหญ่เป็นชวานา อาชีพทางการเกษตร หลายรุ่นยังคงเป็นเกษตรกรสืบทอดอาชีพ บรรพบุรุษ หลายคนสามารถพลิกฟื้นตัวเองก้าวข้ามไปสู่อาชีพใหม่ วิถีทางใหม่ หรือเส้นทางของอาชีพใหม่ได้ เช่น การเรียนทำให้คนก้าวหน้า เรียนปริญญาเพื่อเป็นเจ้าของคนขายคน หรือเรียนปริญญาเพื่อข้ามพ้นอาชีพทางการเกษตร แนวคิดเหล่านี้ ดั่งนั้นหากดูวิถีของการดิ้นรน หรือการยกระดับครอบครัวผ่านการศึกษา จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และนำมาถ่ายทอด ภายใต้ระบบการศึกษาที่ให้เชื่อว่าจะเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หรือทุนมนุษย์ให้เกิดขึ้นได้

ครอบครัวมีวิสัยทัศน์ พ่อเป็นชวานา แม่เป็นครู การที่มีลูก 8 คนในวิถีทางการเกษตร ต้องเป็นครอบครัวใหญ่ เพราะลูกเป็นปัจจัยการผลิต หรือเป็นส่วนสำคัญของการผลิต แต่ในอีกนัยหนึ่ง คือภาระ หรือการต้องดูแลส่งเสริม การที่ส่งพ่อแม่ ครอบครัว เปิดโอกาส หรือสนับสนุนให้ลูกได้เรียนหนังสือ

“...เราเกิดในครอบครัวชนบท ท้องทุ่งย่านชื้อ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ถือได้ว่าเราเป็นครอบครัวคนโบราณ เพราะมีสมาชิกร่วมสายโลหิตเดียวกันมากถึง 8

คน อาจารย์นัยนาเป็นคนที่ 4 ในขณะที่ผมเป็นคนที่ 6 บ้านของเราเท่าที่ผมจำได้เมื่อเกือบ 60 ปีที่แล้ว เป็นบ้านไม้หลังคามุงสังกะสี มีสองหลังเชื่อมต่อกัน และมีห้องครัวไทยแยกออกไปต่างหากอีกหลังหนึ่ง เราอยู่ในชนบทที่เป็นท้องถิ่นทุรกันดารขนานแท้ ไม่มีถนน ไม่มีน้ำประปาและไม่มีไฟฟ้าใช้...”

รศ.ดร.ฤาเดช เกิดวิชัย

ข้อมูลประสานเล่าเป็นเรื่องเดียวกันกับ **ดร.พิเชฐ เกิดวิชัย** ที่ว่า

“...ครอบครัวเรา พ่อ แม่ และลูก 8 คน เกิดและเติบโตในท้องถิ่นที่บ้านย่านซื่อที่ถือว่าเป็นพื้นที่ทุรกันดารที่สุดในจังหวัดสุพรรณบุรี ขนาดนายบรรหาร ศิลปะอาชา อดีตนายกรัฐมนตรียังออกปากว่าในสุพรรณบุรี ยังมีพื้นที่แบบนี้อยู่อีกด้วยหรือ นั่นคือไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปาหรือน้ำบาดาลใช้...”

หรือข้อมูลที่เล่าสอดประสานกัน ของ **นพ.วิชาญ เกิดวิชัย** ที่ว่า

“...พ่อพูดให้ฟังว่า หม่อมเป็นลูกที่นำโชคให้ครอบครัว เพราะเกิดมาในครอบครัวจน ๆ พ่อมีอาชีพทำนาโดยไม่มีนาเป็นของตัวเองและแม่เป็นครูประจำบาลในโรงเรียนวัดที่บ้าน โดยที่สองท่านจบเพียงชั้น ป.4 เท่านั้น แต่ก็มุ่งมั่นทำงาน จนสามารถสร้างบ้านหลังใหม่หลังคามุงสังกะสีแทนบ้านหลังคามุงจาก เวลาลมพายุมาแคว้งโอนเอนไปมาเหมือนอยู่ในเปล และหลังคาเปิดจนฝนเข้ามาบ้านน้ำนองเต็มบ้าน และหม่อมเป็นลูกคนแรกของพ่อแม่ที่เกิดที่บ้านหลังใหม่...”

รวมไปถึงคำบอกเล่าของเพื่อนที่เล่าถึงดินก่อนเดิมที่ท้องทุ่งบ้านย่านซื่อสองพี่น้องที่ว่า

“...บ้านของ ดร.นัยนา อยู่ที่บ้านย่านซื่อเขตอำเภอสองพี่น้องด้านติดกับจังหวัดอยุธยาครอบครัวของเขามีคุณแม่เป็นครู ส่วนคุณพ่อเป็นเกษตรกรหัวก้าวหน้ามีรถแทรกเตอร์เป็นของตัวเอง...ดร.นัยนามาพักอาศัยอยู่กับพี่สาวของเธอซึ่งเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนวัดไผ่โรงวัว เพื่อสะดวกในการเดินทางมาเรียนหนังสือที่โรงเรียนสองพี่น้องทั้งโรงเรียนเล็กและโรงเรียนใหญ่ ถ้าเอ่ยชื่อ “บ้านย่านซื่อ” เพื่อนทุกคนจะส่ายหน้ากันหมดเพราะเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญมาก บ้านอยู่ในทุ่งในทำว่ากันอย่างนั้นหนทางเดียวที่จะติดต่อกันก็คือหน้าแล้งเดินลัดทุ่งนา หรือน้ำพายหรือแจวเรือผ่านทุ่งนาข้าว เธอบอกว่าเวลากลับบ้านวันหยุดเรียน ต้องเดินลัดทุ่งนาที่เกี่ยวข้องแล้วเสร็จต่อซึ่งข้าวบาดขาเธอเลือดออกรอบขาทั้งเจ็บทั้งแสบ นี่คือเลือดนกสู้เพื่ออนาคตของเธอตั้งแต่เด็กครับ...”

ดร.โอภาส บุญเส็ง

ดังนั้นความยากลำบากจึงเป็นจุดเริ่มต้น และแรงส่งให้เกิดการขยับก้าวไปข้างหน้า ครอบครัวในชนบท กับการใช้โอกาสทางการศึกษาเลื่อนชั้นทางสังคมกับพื้นที่เปิดกว้างในแบบสังคมไทย ให้เป็นคนต้นแบบ ต้นอย่างได้ ซึ่งอาจสะท้อนคิดร่วมกับงานปิยนาค บุนนาค (2528) ในเรื่อง “การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคม ในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)” ที่สะท้อนคิดผ่านผลการศึกษาว่า “...สังคมไทยเป็นสังคมเปิดที่บุคคลกลุ่มและประเภทต่างๆ คือชนชั้นผู้ปกครองและถูกปกครองซึ่งอยู่ในระบบไพร่ บุคคลนอกกระบบไพร่ สมณชีพราหมณ์ ตลอดจนสตรีได้มีโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคมแม้ว่าโอกาสของชนชั้นผู้ปกครองจะมีมากกว่าก็ตาม...” ที่ให้ข้อมูลว่าสังคมไทยเป็นการแบ่งชั้นทางสังคม แต่ในเวลาเดียวกันก็เปิดโอกาสให้คนในสังคมได้เลื่อนชั้นผ่านระบบปิดที่ไม่แข็งแกร่งมากนัก ดังแนวคิดของกฤษมันต์ วัฒนานรงค์ (2553) “...ในอดีตการศึกษาช่วยลดช่องว่างทางสังคม นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้พิพากษา อาจารย์มหาวิทยาลัย ทหาร ตำรวจระดับชั้นนายพล นักบริหารภาครัฐและเอกชน ระดับสูง และวิชาชีพชั้นสูงอื่นที่ต้องมีคุณวุฒิระดับปริญญาขึ้นไป เช่น แพทย์ วิศวกร พวกเขาเหล่านั้นส่วนหนึ่งเป็นลูกชาวนา แม่ค้าพ่อค้ารายย่อยหรือมาจากครอบครัวระดับปานกลาง และค่อนข้างต่ำ ไม่มีฐานะทางสังคม แต่คนเหล่านี้เปลี่ยนฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของตนเองได้ ด้วยการศึกษามหาวิทยาลัย... สังคมไทยจึงงามเพราะเป็นสังคมที่ให้โอกาสเปลี่ยนระดับ ชนชั้นผ่านกระบวนการของการศึกษา... เพราะการศึกษาของไทยในอดีตมีคุณภาพสูงแต่ มีราคาไม่แพง... ถึงแม้ครอบครัวชาวนาหรือชาวนาที่มีรายได้ค่อนข้างต่ำก็ยังพอ อดทนส่งลูกเรียนมหาวิทยาลัยได้ สำหรับครอบครัวระดับกลางยังไม่ลำบากมากนักสำหรับการส่งลูกเรียนมหาวิทยาลัย เพราะรัฐบาลอุดหนุนการศึกษาในมหาวิทยาลัยเพื่อต้องการสร้างกำลังคนระดับสูง สำหรับพัฒนาชาติบ้านเมือง...” ซึ่งแนวคิดเหตุการณ์แบบนี้ปรากฏสะท้อนคิดผ่านหนังสืองานศพนี้ด้วย ถึงไม่ได้บอกไว้ตรง ๆ แต่ทั้งหมดคือการสะท้อนภาพลักษณ์ของสังคมในช่วงที่ผ่านมาได้ระดับหนึ่งด้วยเช่นกัน

ทั้งเป็นการยืนยันที่มาและที่ไปของอาจารย์นัยนา ที่ส่วนหนึ่งเป็นคนที่มีฐานจากชนชั้นล่างของสังคม แต่ในเวลาเดียวกันได้ใช้ความพยายาม ความสามารถ และความมุ่งมั่น จนกระทั่งประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ที่เป็นทั้งแบบอย่าง แรงบันดาลใจ และความสำเร็จในอาชีพ การงานและหน้าที่ที่เกิดขึ้น การยกมาจึงเป็น อนุสรณ์ของความทรงจำในส่วนนี้

4. ทางสู้ในชีวิต

จากหนังสือสะท้อนแนวคิดได้หลายประการ คือการต่อสู้ หรือทางสู้ในชีวิต ที่ ศ.ดร.นัยนา ดำเนิน คือความพยายาม การมีเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจน ดังกรณีครอบครัวนี้มีความเชื่อว่าการศึกษา

จะเป็นแบบอย่างจะเป็นหนทางในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตมีช่องทางและการขยับก้าวไปข้างหน้าได้ ย่อมจะเป็นหนทางที่ดำเนินชีวิตได้อย่างงดงาม ความอดทนหากดูประวัติของท่านอาจารย์ที่กล่าวถึงในงานศพ อาจจะทำให้เห็นว่าอาจารย์ต่อสู้ ดิ้นรน เพื่อการดำรงสถานะของคุณแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่มีลูกสาวเพียงคนเดียว ในวัยหกขวบ เสมือนเจ้าหญิงที่หลุดจากครอบครัวที่มีความสมบูรณ์ วิถีของความกล้า กล้าที่จะตัดสินใจ กล้าที่จะเผชิญกับชะตากรรมของชีวิต กล้าที่จะเดินไปข้างหน้าพร้อมไม่หันหลังกลับมา จึงเป็นเหมือนทางสู้ของชีวิต ที่ดูอาจริบหรี่ หรืออาจไม่เห็นหนทางที่จะชนะ แต่อย่างน้อยก็สามารถบอกได้ว่า หนทางเหล่านี้ของชีวิตเต็มไปด้วยอุปสรรค คุณแม่เลี้ยงเดี่ยว ตัวคนเดียว “แม่ร้าง” หรืออีกหลายคำที่จะถูกถาโถมเข้ามาจากรอบข้าง แต่ทั้งหมด เป็น “ทางสู้” ในชีวิต ที่อาจารย์ท่านเอง ดิ้นรน ต่อสู้ หรือขวนขวาย ดังกรณีการเขียนหนังสือตำราทางกฎหมายจำหน่าย การตั้งบริษัททำสำนักพิมพ์ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนจำหน่าย ทำนองพิมพ์เอง ขายเอง ทำการตลาดเอง ทั้งหมดยืนหยัดต่อสู้ในเส้นทางของตัวเอง ทางถอย ที่คนเห็น แต่อีกนัยหนึ่งเป็นทางสู้ของชีวิตที่ปรากฏในหนังสือ อาจมีผู้แย้งว่าคนตายแล้วดีหมด ผู้เขียนไม่ได้รู้จักสนิทสนมกับท่านเป็นการส่วนตัว แต่ก็เชื่อว่าตัวหนังสือ กับการถูกถ่ายทอดเล่าเรื่อง จะมีผสมจินตนาการบ้าง ข้อเท็จจริงบ้าง แต่ทั้งหมด คือชีวิต ที่เล่าด้วยชีวิตและจบด้วยชีวิต แต่นัยหนึ่งเป็นอนุสรณ์สำหรับชีวิตต่อไป อีกนัยหนึ่งเป็นอนุสรณ์ของการดำเนินชีวิต หรือบันทึกชีวิตด้วยความเคารพต่อชีวิตด้วยเช่นกัน

(1) **ความเป็นผู้มีพลังทางสมอง** จากข้อมูล ศ.ดร.นัยนา เป็นคนเรียนหนังสือเก่ง และในความเก่งเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นว่าความฉลาด ความรู้ทำให้การขยับก้าวไปเรียนหนังสือ หรือการที่ครูเจรจาให้ลูก ๆ ไปเรียนหนังสือจึงเป็นจุดเปลี่ยน มองมุมหนึ่งถ้าเรียนหนังสือไม่เก่ง คนไม่ส่งเสริม ตัวผู้เป็นเจ้าของไม่พยายาม การพัฒนาตัวเอง หรือการส่งเสริมก็จะไม่เกิดขึ้น หรือทำให้เกิดขึ้นเป็นกลไกร่วม ดังที่ท่านไสลเกษ วัฒนพันธุ์ ประธานศาลฎีกาได้เขียนคำไว้อาลัยไว้ว่า

“...หม่อมเป็นเด็กบ้านนอกจากสุพรรณบุรีที่มีความทะเยอทะยานและมีแรงบันดาลใจในการสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง อีกทั้งเป็นแบบอย่างที่มีพลังปลุกเร้า สนับสนุน พี่น้องให้ใฝ่เรียน จนทุกคนประสบความสำเร็จในเส้นทางอาชีพการงาน หม่อมจึงเป็นศูนย์กลางและที่รักของครอบครัว...”

“...หม่อมมีความจำพิเศษที่เขาเรียกว่า “โฟโตกราฟฟิค เมมโมรี (Photographic Memory)” คือได้ยินได้ฟังอะไร สามารถบันทึกจดจำไว้ได้อย่างถูกต้องและยาวนาน เหมือนกับการบันทึกภาพถ่ายไว้ ทำให้คิดว่าสมองที่มีความสามารถพิเศษเช่นนี้ถ้าได้เรียนกฎหมายต้องประสบความสำเร็จแน่นอน...”

หรือจากบันทึกของเพื่อนร่วมโรงเรียน

“...ตอนที่เราย้ายมาเรียนต่อ ที่โรงเรียนสองพี่น้อง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 มีเด็กผู้หญิงตัวเล็กๆ ตากลม แก้มบวมคนหนึ่งที่ยืนอยู่ห้องติดกัน รู้สึกไม่ชอบหน้าเพื่อน...คนนี้เลย ต่อมาภายหลัง จึงรู้ว่า เด็กผู้หญิงคนนี้เอง ที่เรียนเก่งมาก เป็นที่รักของเพื่อน ๆ และสอบได้เป็นที่ 1 มาตลอด...”

อิสระ เสียงเพราะดี

คุณสมบัติแต่เกิดในเรื่องพลังทางสมองและความสามารถด้านการศึกษา ทำให้ ศ.ดร. นัยนา นำพาตนเองจากห้องทุ่งไปสู่ความสำเร็จผ่านการศึกษา เทียบได้ง่าย ๆ คนเมื่อจะเข้าสู่โลกของความสำเร็จ บางคนใช้การศึกษาเป็นเครื่องนำ บางคนใช้เงินตรา และอำนาจเป็นเครื่องนำ ดังนั้นในชีวิตหนึ่ง ๆ ไม่มีสูตรสำเร็จ สำหรับความสำเร็จโดยตรงเสียทีเดียวได้ แต่ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จเกิดขึ้นจากพลังทางสมอง และองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย

(2) **ความอดทน** เป็นหนทางแห่งความสำเร็จ อดทน ทำ อดทนสู้ บนวิถีของคน ที่ต้องดำเนิน มีผิด มีเศร้า เรียกว่าไม่มีสูตรสำเร็จของชีวิต ที่หนึ่งชีวิตจะต้องผ่านมันไปได้ ดังนั้นการต่อสู้ทางสู้จึงเกิดขึ้นอย่างไม่ทอดทิ้ง หรือถดถอย

ทั้งหมดเป็นการยกมาเพื่อถอดรหัสต่อการย่างก้าวการดำเนินชีวิตของ ศ.ดร.นัยนา ว่ามีพัฒนาการและการขยับก้าว นัยหนึ่งเพื่อเป็นแรงบันดาลใจ นัยหนึ่งเพื่อเป็นแบบอย่าง และอีกนัยหนึ่งให้เห็นทางสู้ของชีวิตของคน ๆ หนึ่ง เหมือนที่คานธี (Mohandas Karamchand Gandhi, 2412-2491) ทำและเล่าเรื่องการต่อสู้ผ่านวรรณกรรมชีวิตในเรื่อง “*The Story of My Experiments With Truth*” ถูกแปลและตีพิมพ์ในชื่อภาษาไทยว่า “*ข้าพเจ้าทดลองความจริง อดีตชีวิตประวัติของมหาตมา คานธี*” และถอดประสบการณ์เป็นบทเรียนและบันทึกชีวิต รวมไปถึงหลวงวิจิตวาทการ (พ.ศ.2441-2505) อดีตสามเณร อดีตมหาเปรียญ เด็กวัด จากชนบทจังหวัดอุทัยธานี ผู้พลิกชีวิต ได้ใช้กำลังความคิด กำลังปัญญา เป็นทางสู้ให้กับชีวิต ดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง เช่น เอกอัครราชทูตไทยในหลายประเทศ อธิบดีกรมศิลปากร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ เป็น “**ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี**” (เทียบเท่าปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีในปัจจุบันนี้) เป็นคนแรก และคนเดียวในประวัติศาสตร์ไทย ในสมัยที่มี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2501-2506) และท่านก็เขียนหนังสือในชื่อ “*กำลังความคิด*” (2007) และ “*ทางสู้ในชีวิต*” (2006) ไว้

เป็นคติหรือถอดประสบการณ์ของตัวเองผ่านคนอื่น ดังนั้นวรรณกรรมชีวิต ผ่านความคิด หรือคนอื่นเล่าเรื่องจึงมีความน่าสนใจให้จดจำและเป็นแบบอย่างได้ด้วยเช่นกัน

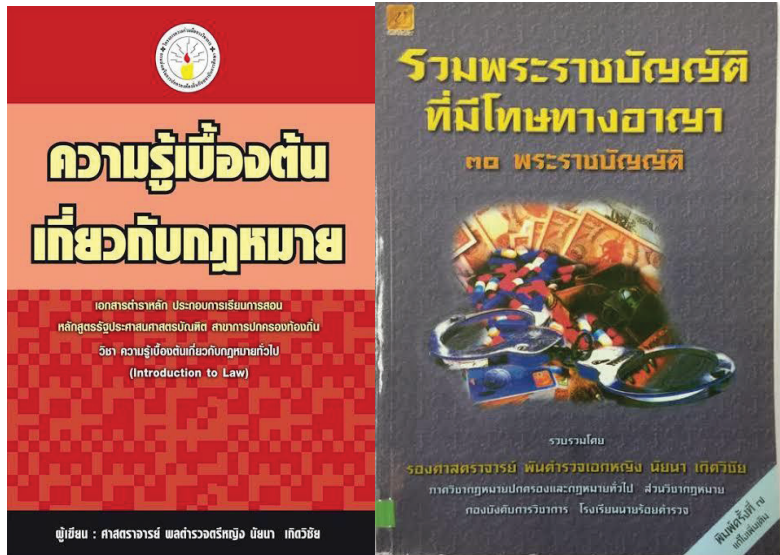
(3) ความพยายาม ในหนังสือจะเห็นว่าครอบครัว “เกิดวิชัย” เป็นผู้ที่มีความพยายาม และใช้ความพยายามเป็นเครื่องหมายในการขยับก้าวของสมาชิกแต่ละคน รวมไปถึงทำให้เป็นแบบอย่าง หรือสร้างแบบในการใช้ความพยายามทำให้เกิด ล้มแล้วลุก พลัดแล้วยังพยายามแก้ไข ให้เกิดช่องทางและการขยับก้าวไปข้างหน้า นับเป็นคุณูปการต่อความจริงในประการหนึ่งทำให้เกิดการขยับก้าวและดำเนินไปข้างหน้าได้ลูกชานา ขยันเรียน มีสมาชิกในครอบครัวเป็นแบบอย่างของกัน ความสามัคคีในครอบครัว และการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน นับเป็นการส่งเสริมความพยายามตามคติทางศาสนาอย่างที่สุด

“...ด้วยสภาพปัญหาทางการเงินทำให้พี่สาวคนโต พี่บงอร ได้เรียนจบแค่ ปกศ.ที่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครศรีอยุธยา แล้วกลับมาทำงานเป็นครูที่โรงเรียนวัดไผ่โรงวัว และเมื่อผมจบ ม.ศ.3 จากโรงเรียนสองพี่น้องวิทยา เข้ามาเรียนต่อที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ก็ต้องใช้เงินเพิ่มมากขึ้น ทำให้น้องชายสุชาติ ไม่ได้เรียนต่อ หลังจบ ป.4 ที่โรงเรียนวัดย่านซื่อ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่พวกเรา 8 คน เรียนในช่วง ป.1-ป.4 ได้ไปเรียนต่อ ป.5-ป.7 ที่โรงเรียนสองพี่น้อง และต่อ ม.ศ.1-ม.ศ.3 ที่โรงเรียนสองพี่น้องวิทยา โดยพักอยู่กับพี่บงอรที่บ้านติดกับวัดไผ่โรงวัว แต่ต้องเดินไปโรงเรียนในหน้าแล้ง และพายเรือไปเรียนในฤดูน้ำหลาก...”

นพ.วิชาญ เกิดวิชัย

ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นเพียงมุมมองแบบคนนอกและมองผ่านตัวหนังสือ ซึ่งอาจเป็นวรรณกรรมทางความคิดของผู้ใกล้ชิด อาจใช่ หรือไม่ใช่ ไม่ใช่เป้าหมายของการเขียนนี้ แต่ผู้เขียนอยากสะท้อนคิดเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างให้กับคนรุ่นใหม่ หรือคนรุ่นต่อไป รวมทั้งผู้เขียนด้วยที่อาจไม่ได้ห่างไกลกับท่านอาจารย์มากนัก “ราก” อันเป็นที่มาของชีวิต แต่อย่างน้อยก็ได้เห็นทางเดินของชีวิตของคน ๆ หนึ่ง ที่สามารถสร้างทำและพัฒนาได้ อายุไม่ใช่ปัญหาและอุปสรรค ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่า แม้เกิดเพียงวันเดียวแต่มีประโยชน์ ทำประโยชน์ ดีกว่าผู้เกิด 100 ปี แต่ไม่ได้สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ใด ๆ หากดูเส้นทางมหาราชทั้งนโปเลียน อเล็กซานเดอร์มหาราช หรือสมเด็จพระนเรศวร หรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ไม่ได้เป็นบุคคลอายุมาก แต่สามารถสร้างคุณูปการหรือภาพจำในบริบททางประวัติศาสตร์ได้ด้วยเช่นกัน จึงนับเป็นคุณูปการ

และสิ่งที่ควรค่าแก่การจดจำด้วยเช่นกัน ดังนั้นแบบอย่างการดำเนินชีวิตของผู้ชายขมขี้จึงนับเป็นแบบอย่างที่ควรค่าแก่การจดจำด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 3 มรดกทางปัญญา หนังสือ ตำราทางกฎหมายในนาม สำนักพิมพ์นิติเนย์ (ภาพ ออนไลน์)

5. แบบอย่างของความเป็นครู

ในหนังสือส่วนใหญ่ของผู้เขียนจะให้ความคิด ให้ข้อมูลเขียนไว้ไม่แตกต่างกันนัก ว่าป่าหม่องสอนป่าหม่องแนะนำ ดังนั้นความเป็นครู ที่สอนหนังสือ มาทั้งชีวิตจึงเป็นความสำเร็จของชีวิต และเอาความสำเร็จนั้นมาเป็น “ครู” ให้กับคนรุ่นต่อไป ซึ่งจะสังเกตได้ว่าทุกคนจะถูกแนะนำ ถูกเปิดโอกาส ให้โอกาส และส่งเสริมให้เกิดทางสู้และทางไปของชีวิต สอนด้วยการทำให้ดู สอนด้วยการทำตนให้เป็นแบบอย่าง นำความสำเร็จมาเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต ดังพุทธพจน์ที่ว่า **“ยถา วาที ตถา การี”** พูดด้วยการทำให้ดู ดังนั้นจากข้อมูลของผู้ที่กล่าวถึง จึงเป็นการสะท้อนประสบการณ์ตรงในฐานะพี่ในฐานะน้อง ลูกหลาน อาจารย์และคนที่เกี่ยวข้อง ทุกคนให้ข้อมูลผ่านการเล่าถึง พูดถึง ความเป็นครูจนวินาทีสุดท้ายของชีวิต สอนชีวิตด้วยชีวิต สอนชีวิตด้วยการเขียนชีวิต ผ่านชีวิตจริง ชีวิตออกแบบไม่ได้ แต่สามารถทำ หรือดำเนินให้ชีวิตก้าวไปข้างหน้าได้

“...เมื่อน้องเติบโตและเริ่มเรียนรู้ความเป็นไปของชีวิตด้วยตนเอง น้องจึงมีภาพที่แจ่มชัดของพี่ที่เป็นแบบอย่าง พี่หม่องเป็นพี่สาวคนสวยของน้อง เรียนเก่ง ยิ้มเก่ง สนุกสนาน บ้าบอ นำความแปลกใหม่ ตื่นเต้นมาสู่ครอบครัวเราเสมอ ตอนปิดเทอมพี่

กลับมาอยู่บ้านของเราที่สุพรรณบุรี... พี่หม่อมเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง เขียนเรียงความ ได้สนุกมาก มีลายมือสวยงาม เป็นระเบียบและเขียนถูกต้องตามอักขระวิธีแบบที่พ่อของเราสอนมา น้องคัดลายมือ หัดเขียนหนังสือตามอย่างพี่ จนทุกวันนี้พี่บอกเสมอว่า เรามีลายมือเหมือนกันชนิดที่ตัวเองยังแยกไม่ออก...”

ดร.บุศรา เกติวิชัย พฤชมาศ

“...การทำงานของอาหม่อมทำให้หลานคนนี้ได้เรียนรู้ถึงความขยัน อดทน ความใส่ใจในรายละเอียดของการทำงาน การทำงานในสิ่งที่รัก การเลือกทำงานที่เป็นประโยชน์ และมีคุณค่า อาหม่อมสอนให้เรารู้จักวิธีทำงานในทุก ๆ ด้าน ตอนนั้นเรามักจะงอแง สู้งานบ้างไม่สู้งานบ้าง เพราะเราไม่เข้าใจยากไปเที่ยวเล่นมากกว่า ทำไปงอนไปบ้าง แผลงฤทธิ์ใ้อาเป็นประจำ จนกระทั่งในวันที่เราเริ่มมีความคิดที่จะเติบโต เราอยากเริ่มทำธุรกิจของตนเอง ในวันนั้นวันที่เราอายุ 23 ปี การจะเริ่มต้นธุรกิจของตนเองไม่ใช่เรื่องง่าย และน้อยคนนักที่จะเห็นด้วย และสนับสนุน แต่ “อาหม่อม” เป็นคนที่ยื่นข้างเรา สนับสนุนเราในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะความรู้การประสานพาร์ทเนอร์ต่าง ๆ รวมไปถึงเรื่องการเงิน เพราะ “อาหม่อม” จึงทำให้หลานคนนี้ได้สามารถเริ่มต้นธุรกิจ และทำให้มีบริษัท เอ็ดดูเคชั่นแนลเทคโนโลยี (แอด-เทค) จำกัด มาจนถึงทุกวันนี้ ก่อให้เกิดงานที่มีคุณค่าและสร้างประโยชน์ให้แก่ผู้คนมากมาย...”

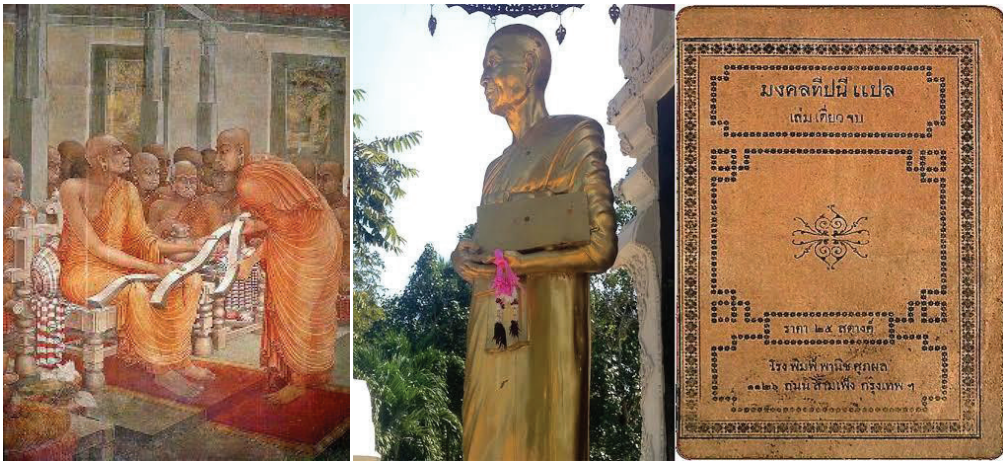
ดร.พรรณพิลาศ เกติวิชัย

“...ด้วยเป็นผู้ที่มีความเป็นครูสูงมาก อาจารย์นัยนา จึงเป็นนักวิชาการที่มีคุณธรรมของความเป็นครู มีความมุ่งมั่น มีจิตเมตตา และเอาใจใส่ต่อลูกศิษย์ทุกคนเป็นอย่างดี ให้เวลากับลูกศิษย์ทุกคนในการศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จอย่างมีคุณภาพ และให้ความรู้ไปพัฒนางานในส่วนที่ตนรับผิดชอบ นอกจากนี้ก็ยังติดตามความก้าวหน้าของลูกศิษย์อย่างสม่ำเสมอ อาจารย์นัยนา จึงเป็นที่เคารพรักของลูกศิษย์ทุกคน...”

คนหลายคนสอนคนแต่ไม่ได้ทำตนให้เป็นแบบอย่าง จึงเข้าทำนองจงทำอย่างที่ฉันสอน แต่อย่าทำอย่างที่ฉันทำ แปลว่า สอนด้วยวาจาได้ แต่สอนด้วยการกระทำไม่ได้ เราจึงเห็นคนห้ามคนกินเหล้า แต่ตัวเองยังกินเหล้า ดังนั้นชีวิต สอนชีวิตด้วยชีวิต จึงเป็นชีวิต ความเป็นครูของท่านอาจารย์ จึงงดงาม มีผู้ก้าวเดินตาม และนำมาเป็นแบบอย่าง รวมทั้งสอนด้วยวาจา สอนด้วยการ

กระทำ และสอนด้วยภาพลักษณ์ความสำเร็จ เราไม่รู้ว่าจะวันพรุ่งนี้จะไปทางไหน หรือเป็นอย่างไร แต่เราสามารถดำเนินและขยับก้าวไปข้างหน้าด้วยเป้าหมายและอุดมการณ์ของชีวิตได้ด้วยเช่นกัน เพราะเราจึงมีท่าน เพราะท่านจึงมีเรา

ครูของครูเป็นแบบอย่างแก่ครู คือ ศ.ดร.นัยนา เกิดวิชัย

ภาพที่ 4 พระพุทธโฆษาจารย์ (อินเดีย) ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระสิริมังคลาจารย์ (เชียงใหม่) ผู้รจนาคัมภีร์มิ่งมงคลทีปนี วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนากับการถูกส่งต่อผ่านช่วงเวลา (ภาพออนไลน์)

เกิด แก่ เจ็บ ตาย สุดท้ายของชีวิต

หากมองย้อนเรื่องเล่าของหลายชีวิต สะท้อนถึง ศ.ดร.นัยนา ทำให้เห็นว่า คนรัก คนห่วงใย คนปรารถนา คนเสียตาย แต่ทั้งหมดต้องการบอกเพียงว่า อาจารย์เป็นอีกท่านหนึ่งที่ยืนยันหลักการทางพระพุทธศาสนา ๆ ที่ว่า “ใด ๆ ในโลกล้วนเปลี่ยนแปลง” ในความหมายคือเปลี่ยนแปลง

“...หม่อมปิดบัง เรื่องการเจ็บป่วยของหม่อมมาโดยตลอด เพื่อน ๆ ไม่ระแคะระคายเลย แม้แต่วันที่หม่อมมาร่วมประชุมกับพวกเรา เพื่อเตรียมการเรื่องเป็นเจ้าภาพทอดกฐินของวัดไร่โรงวัวในปีนี้ เมื่อ 28 กรกฎาคม ที่ผ่านมา วันนั้นหม่อมทานอาหารไม่ได้ ได้แต่บอกเพื่อน ๆ ว่า ลำไส้ไม่ค่อยดีทานได้แต่อาหารอ่อน ๆ ไม่ยอมบอกถึงเรื่องอาการเจ็บป่วยใด ๆ ทั้งสิ้น เราเองก็ไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริง ได้แต่เตือนเพื่อน ๆ เรื่อง

การทำงานที่หักโหม การพักผ่อน ดูแลตนเอง ไม่คิดว่า จากวันนั้นแล้วเราจะไม่ได้เห็นหน้าหม่อมอีกเลย...”

อิสระ เสียงเพราะดี

“....คุณแม่บอกว่าเห็นลูกมินท์เป็น ส.ส. แล้ว มีความสุขและมีกำลังใจจะอยู่ต่อ หลังเลือกตั้ง คุณแม่ก็อยู่ก็อยู่กับลูกมินท์อีก 6 เดือนกว่า แล้วคุณแม่ก็กลับไปอยู่ที่ที่ทำงานมา ท่านจากไปอย่างสงบที่โรงพยาบาลศิริราชในเวลาประมาณ 04.20 น. ของเช้าวันที่ 6 ตุลาคม 2562 จากไปท่ามกลางสมาชิกครอบครัวเกิดวิชัยและลูกมินท์ เราจับมือกัน เราสวดมนต์ให้กันจนคุณแม่ค่อย ๆ หลับไป หลับไปชั่วนิรันดร์...”

สุทธวรรณ สุบรรณ ณ อยุธยา

ดังนั้นพระพุทธศาสนาสอนความไม่ประมาท และความประมาทเป็นหนทางของความเสื่อมถอย ดังประโยคที่ว่า **“อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”** สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว สิ่งนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเป็นนิรันดร์ ดังนั้นทุกคำบอกเล่า ของลูกศิษย์ บุคคลที่เคารพนับถือ ล้วนสะท้อนความเปลี่ยนแปลง ของชีวิต ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและไม่เปลี่ยนแปลง **“อาลัยแม่หม่อม น้องหม่อม พี่หม่อม น้าหม่อม อาลัยป้าหม่อม”** อาลัย อาลัย ทั้งหมดสะท้อนคิดภายใต้ ความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นอาจารย์ย่นา จึงเป็นผู้ยืนยันทฤษฎีของความเปลี่ยนแปลง หรือวิถีธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง การไม่ประมาท หรือสติในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นทางสู่ต่อความเปลี่ยนแปลง และเป็นทางยับยั้งต่อความเปลี่ยนแปลงนั้นให้ชะลอ ช้าลง สิ่งเหล่านี้จึงสะท้อนผลออกมาเป็นการเรียนรู้ภายใต้กลไกและความเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นแนวคิด ตถตา (เป็นเช่นนั้นเอง-ธรรมชาติ) มีความเป็นเหตุเป็นผล (อิทัปปัจจยตา-เหตุสู่ผล) ขรามรณานิทุกขา (ความชรา ป่วยไข้ และมรณะเป็นสภาพแห่งทุกข์ที่ทนได้ยาก) ความเปลี่ยนแปลงเป็นนิรันดร์ (อนิจลักษณะ) เป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา)

6. คุณค่าของงานในชีวิตแม้ตัวตายแต่คงอยู่

ตัวตายแต่ชื่อยังประดับไว้ในโลกา ในความหมายคือ ตัวตายแต่ชื่อยังปรากฏก้องโลกา การที่อาจารย์ท่านเขียนหนังสือจำนวนมาก เท่ากับว่าตัวหนังสืออันเป็นมรดกทางความรู้ ทางความคิด และองค์ความรู้ยังอยู่ไม่ได้ตาย หรือสูญหายไปกับท่านอาจารย์ หนังสือจะยังคงทำหน้าที่เล่าเรื่อง ส่งต่ออุดมการณ์ความคิดจากคนสู่คน จากรุ่นสู่รุ่น นอกเหนือจากการเขียนหนังสือยังสอนหนังสือ สอนคน พัฒนาคน ประหนึ่งเป็นการส่งต่อความคิดจากคนสู่คน จากรุ่นสู่รุ่น เทียบกับนัก

ปรัชญาทางการเมืองเช่น โสเครตีส (Socrates, 470-399 BC) ในทางรัฐศาสตร์ที่ท้านจบการศึกษาในสาขานี้จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เชื่อว่าพฤติกรรมของโสเครตีส ได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำงานและเป็นแบบอย่างแก่อาจารย์ คือการสอนหนังสือ เล่าความคิด สอนปรัชญาทางความคิด แล้วความคิดของเขาก็ถูกส่งต่อสู่ศิษย์และถูกจารึกด้วยศิษย์ผ่านเพลโต (Plato, 427-347 BC) ผ่าน อริสโตเติล (Aristotle, 384-322 BC) และกลายเป็นอุดมคติทางปรัชญาทางรัฐศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ อีกมาก เทียบได้กับศาสดาเจ้าลัทธิ ไม่ได้ยกอาจารย์ขึ้นมา ให้เสมอศาสดา หรือเจ้าลัทธิ หรือบุคคลสำคัญ หรือสำคัญระดับโลก เพียงแต่สะท้อนคิดจากหนังสืองานศพส่วนตัวท่านภายใต้แนวคิด **“ตายแต่ไม่ตาย”** หรือตายแต่ชื่อยังประทับไว้ในโลกา ดังกรณีพระพุทธเจ้าสอนศิษย์ แล้วศิษย์ก็จดจำด้วยระบบความจำ เล่าต่อผ่านระบบการสอนและเล่าเรื่อง (มุขปาฐะ) และกลายเป็นองค์ความรู้คือพระพุทธศาสนาจนกระทั่งปัจจุบัน รวมทั้งเจ้าลัทธิอย่างขงจื้อ (Confucius 551-479 BC) เม่งจื้อ (Mencius, 372-289 BC) ล้วนมีผลผลิตทางความคิดที่ไม่ได้แตกต่างกัน หรือบุคคลอื่น ๆ ที่ถูกส่งต่อเล่าต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้น ศ.ดร.นัยนา ก็เชื่อว่าศิษย์ในชั้นหลังของท่านอันเป็นผลิตผลของความรู้ ความคิด และผลผลิตทางปัญญา จะถูกส่งต่อไปสู่สาธารณชนแล้วรุ่นเล่าด้วยเช่นกัน หรืออีกนัยหนึ่งองค์ความรู้ผ่านหนังสือจะทำหน้าที่ส่งต่อเป็น **“มรดก”** ทางปัญญาไปสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไป อย่างมีรู้จัก เหมือนคนเสพงานศิลป์ ของ **“วินเซนต์ แวน โก๊ะ”** (Vincent Willem van Gogh, ค.ศ. 1853-1890) ผู้ที่มีพฤติกรรม เฉพาะที่อาจเข้าข่าย **“อาการทางจิต”** หรือความไม่ปกติทางจิต ซึ่งเป็นเรื่องของสุขภาพจิต ความคิด และภาวะทางสังคมในเวลานั้น จนกระทั่งการใช้อาวุธปืนเขายิงตัวเองเข้าทางซี่โครงด้านซ้าย ในวันอาทิตย์ที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ. 1891 หลังจากการเขียน **“รูปทางสามแพร่ง”** (Wheat Field with Crows) (งานชิ้นนี้อาจจะสื่อถึงการหาทางออกให้กับชีวิตของเขาเอง ที่เปรียบเสมือนทาง 3 สายที่มาบรรจบกันทำให้เลือกไม่ถูกว่าจะไปทางใดต่อ) ซึ่งเป็นงานชิ้นสุดท้ายของเขา..” แต่งานศิลปะของเขา ก็กลายเป็นมรดกของแผ่นดินในฐานะศิลปินคนหนึ่งที่สร้างสรรค์ เทคนิคของการให้สีในงานศิลปะของเขา นับเป็นงานที่เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมในพัฒนาการของศิลปะร่วมสมัยนับแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน นับเป็นคุณูปการ ที่จะพึงถูกจดจำ ดังนั้นผลงานหนังสือ องค์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดไว้ อาจเป็นวรรณกรรมชีวิต วรรณกรรมทางความคิด ที่เชื่อว่าจะได้ถูกส่งต่อจากรุ่น สู่อีก รุ่น จากคนสู่คนให้เป็นมรดกของแผ่นดินด้วยเช่นกัน

“...สำนักพิมพ์นิตินัย อันเป็นงานที่อาหม่อมรักอีกงานหนึ่ง เพราะเป็นงานที่สร้างคุณค่าสร้างประโยชน์ให้กับคนที่ใช้หนังสือที่อาหม่อมพัฒนาขึ้นมา...”

ดร.พรรณพิลาศ เกิดวิชัย

“...ความลึกซึ้งของสติปัญญา ความสงบลึกทางใจ ความกตัญญู ความรู้ที่สั่งสมมาซึ่งประกอบด้วย ความรัก ความปรารถนา อันบริสุทธิ์ต่อหมู่คณะสาธุศิษย์ รวมถึงผลิตผล ตำรากฎหมาย คำบรรยายที่บรรจงฝากไว้ในโลก คือสิ่งที่ติดตรึงในหัวใจของศิษย์และเพื่อนร่วมงาน...”

ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง

“...สิ่งที่คุณแม่ชอบมาก คือการเขียนตำราวิชาการ หนังสือเล่มแรกที่คุณแม่เรียบเรียงออกจำหน่าย คือ คำอธิบายเรียงมาตราพระราชบัญญัติจรรยาทางบก พ.ศ.2522 หน้าปกสีชมพู จัดพิมพ์ตอนปี 2539 ตอนเห็นหนังสือตัวเองวางอยู่บนชั้นในร้านหนังสือ คุณแม่ปลื้มมาก กระแสความนิยมจากเล่มแรก ทำให้คุณแม่ทำเล่มอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย จนตั้งบริษัท สำนักพิมพ์นิตินัย จำกัด เป็นของตนเอง เล่มแรกที่จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายอย่างเป็นทางการในนามสำนักพิมพ์นิตินัย คือ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งขายดีแบบถล่มทลายจนต้องพิมพ์ซ้ำเป็นสิบ ๆ ครั้ง และหลังจากนั้น ก็มีหนังสือตามมาเป็นอีกร้อยปก มีนันทช่วยคุณแม่ได้บ้างเล็กน้อย เช่น ตรวจต้นฉบับส่งหนังสือตามร้าน วางบิล รับเช็ค คุณแม่มีความสุขมากเวลาเห็นใครใช้หนังสือและประมวลกฎหมายของเขา มีครั้งหนึ่งเคยนั่งดูละครอยู่ด้วยกัน แล้วมีฉากหนึ่งตัวละครในเรื่องประมวลกฎหมายปกลายหินอ่อนของคุณแม่ คุณแม่แล้วภูมิใจมากมีนันทเองก็ภูมิใจไปด้วย การทำสำนักพิมพ์นิตินัย ทำให้คุณแม่เก็บเงินจนซื้อบ้านใหม่ที่พุทธมณฑลสาย 4 ได้ บ้านหลังนี้มาจากหนึ่งสมองและสองมือของคุณแม่ มาจากน้ำพักน้ำแรงของคุณแม่ล้วน ๆ คุณแม่ภูมิใจมาก...”

สุทธิวรรณ สุบรรณ ณ อยุธยา

“...การมีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และประมวลกฎหมายอาญาที่รวบรวมโดยพันตำรวจโทหญิง นัยนา เกิดวิชัย ในสมัยนั้น ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายเล่มแรกที่ผู้เขียนได้ใช้ตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียนกฎหมายจบจนทุกวันนี้...ทุกครั้งที่ทำหน้าที่สอนหนังสือจะมีประมวลกฎหมายของครูนอกห้องเรียนท่านนี้อยู่ด้วยเสมอ...”

ดร.กมลวรรณ อยู่วัฒนะ

จากหนังสืองานศพ ซึ่งบันทึกสะท้อนคิดเพื่อบอกว่า **“ชีวิตดับสิ้นเพียงกาย แต่ชื่อนั้นประดับไว้เป็นมรดกแผ่นดินมีเปลี่ยนแปลง”** เหมือนผู้เขียนเคยได้ยิน เจ้าของสำนักพิมพ์สุภาพใจ ที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับสำนักพิมพ์แล้วไม่ประสบผลในเชิงธุรกิจ ไม่คุ้มกับการลงทุน หลวงพ่อพุทธทาส

ให้กำลังใจให้ทำต่อ ด้วยเหตุผลว่า เป็นอาชีพที่เป็น “กุศล” สร้างองค์ความรู้ผ่านปัญญาให้กับคนอื่นจำนวนมาก ดังนั้นการทำงานที่เป็นประโยชน์สร้างพลังไว้ให้แผ่นดินนับเป็นคุณูปการที่ควรค่าแก่การจดจำ หากยกบุคคลในพระพุทธศาสนา อาทิ พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค และธรรมบท อันเป็นระบบคิดของคณะสงฆ์ไทยผ่านวรรณกรรมบาลีนี้อยู่กระทั่งปัจจุบัน พระสิริมงคลาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์มงคลทีปนี และอีกหลายเล่มในฝ่ายเหนือเชียงใหม่ หรือล่วงมาอย่างท่านพุทธทาส ก็กับการขับเคลื่อนวรรณกรรมทางความคิดพระพุทธศาสนา “ภาษาคนภาษาธรรม” สู่อารยธรรม การตีความทำให้พระพุทธศาสนาหลุดจากขนบสู่การเล่นกับความคิดของคนในช่วงสมัยนั้นแม้กระทั่งปัจจุบัน ท่านนาคเสนและพระยามิลินท์ ที่ร่วมกันประดิษฐ์สร้าง “มิลินทปัญหา-Milindapanha” ให้เป็นมรดกจากการสนทนาระหว่างท่านเจ้าคุณปยุตโต (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, (ป.อ. ปยุตโต) ผู้รจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก และที่สำคัญเช่น พุทธธรรม อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ผู้รจนารียบเรียงพระไตรปิฎกฉบับประชาชนเพื่อนำคนไปสู่การศึกษาพระพุทธศาสนาเชิงลึกผ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ ที่ยกมาทั้งเสริมความทั้งหมดนี้ ต้องการสะท้อนเรื่องคุณค่าของวรรณกรรมทางความคิดผ่านหนังสือ ที่มีประโยชน์ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น จึงนับเป็นความงดงามที่ควรค่าแก่การจดจำ และมองว่าจะเป็นประโยชน์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า **“ภิกษุทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนหมู่มาก”** สิ่งใดดี มีประโยชน์จะถูกจดจำเล่าขานอย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจุบัน

“...ตามสมการ $0+1 = 1+1+1 = 1+4+01$ ซึ่งหมายถึงการเดินทางมาแล้ว $= 0+1 =$ จิตกุศลผลบุญนำมาเกิด เป็น $1+1+1 = 1$ คือปฏิสนธิวิญญาณกุศลบวกคุณแม้จึงเท่ากันหนึ่ง

เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์คนหนึ่งแล้ว ทุกคนมีสมบัติติดตัวมาคือ เกิด เจ็บ สูงวัย และเดินทางสู่วัฏสงสาร อันเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ ซึ่งเป็นชะตากรรมของผู้ฉลาดต้องข้ามให้พ้น เพื่อตัด $0+1$ นี้ คือสมการของทุกรูป ทุกนาม ในจักรวาลตอนนี้ ...”

ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง

หรือในประโยคปิดของหนังสือ หรือคนที่เขียนหนังสือถึง ดร.นัยนา คนสุดท้ายที่เป็นพระเป็นเพื่อน และเป็นคนที่ฝากฝังไว้ในยามสิ้น กับพุทธพจน์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ว่า

“...เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้
เรายังมีความพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น
เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาท ของ
กรรมนั้น...”

พระครูอนุกุลปัญญากร รองเจ้าคณะอำเภอสองพี่น้อง
เจ้าอาวาสวัดไผ่โรงวัว จ.สุพรรณบุรี

ในประโยคปิดของเรื่องสะท้อนคิดด้วยระบบคิดทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นว่า
ใด ๆ ในโลกล้วนเปลี่ยนแปลง และในความเปลี่ยนแปลงนั้นทำให้ต้องคิดต่อ และคิดตามไปว่าชีวิต
ต้องขยับก้าว และก้าวเดินไปข้างหน้า แต่การขยับก้าวเป็นเรื่องของเหตุ ปัจจัย หรือเหตุส่งผล เป็นไป
ตามวิถีแห่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน และในความเหมือนและความ
สอดคล้องสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมีรู้จบและก่อให้เกิดการขับเคลื่อนต่อความเป็นธรรมชาติ
ทวนคิด ยืนยันต่อหลักการแห่งความเป็นธรรมชาติในพระพุทธศาสนาที่ว่า “เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป”
เป็นอนิจลักษณะที่มีแบบแผนและแนวทางของตัวเองอย่างชัดเจนไม่แปรเปลี่ยน เป็นเช่นนั้นเอง

ภาพที่ 5 พิธีบำเพ็ญกุศลศพพระราชทานเพลิงศพ ศ.พล.ต.ท.(หญิง) ดร.นัยนา เกิดวิชัย
(ภาพออนไลน์)

7. บทสรุป

การเขียนบันทึกจากหนังสืองานศพ จึงเป็นมุมหนึ่งของผู้เขียนไปร่วมงานศพ และได้หนังสือ
งานศพมา 1 เล่ม ไม่ได้เขียนเพราะว่าสนิท รู้จักอาจารย์แบบสายใกล้ แต่เพียงเห็นว่ามุมชีวิตของ
ท่านอาจารย์อาจสร้างแรงบันดาลใจ สร้างจังหวะของชีวิต ให้มีสีสัน จากชื่อลูกสาวที่พ่อชื่นชอบ
ความงามของ “ดารา-นางงาม” ผ่านอดีตภรรยาอดีตท่านผู้นำ สู่การนำมาตั้งชื่อลูกสาว ซึ่งก็คงไม่
แตกต่างจากครอบครัวอื่น ๆ ที่มีแรงบันดาลใจแตกต่างกัน พ่อชอบวิถีของการต่อสู้แบบมวยไทย นำ
ชื่อมาตั้งลูกเป็นนักมวย ที่สะท้อนถึงการต่อสู้วิถีของลูกผู้ชาย การพัฒนาตัว พัฒนาตนภายใต้ระบบ

คิดทางการศึกษาในช่วงเวลานั้น เรียนหนังสือสูง ๆ จะได้เป็นเจ้าของคนนายคน **“จบแล้วได้งานเป็นเจ้าคนนายคน”** (เพลง : มหาลัย-คาราบาว,2529) หรือระบบคิดที่เป็นช่วงสมัยเรียนหนังสือจะได้เป็นหนทางให้มีการทำ **“ขานาหัวก้าวหน้า”** (ดร.โอภาส บุญเส็ง) เป็นอีกประโยคในหนังสือ มีตำแหน่งแห่งที่ในการทำงาน ในหนังสือมีเรื่องเล่าและประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายกรณี ทั้งเรื่องงานชีวิต และการดำเนินชีวิต ที่ประสบความสำเร็จผ่านการศึกา และแนวคิดกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2519 จนกระทั่งถูกจับ ทั้งหมดปรากฏในหนังสือ เล่า บันทึก สะท้อนคิด ผ่านคนรู้จักท่านอาจารย์ ซึ่งบันทึกผ่านการเล่าเรื่องตามมุมของผู้ประสบ พบ และสัมผัสกับวิถีชีวิตของอาจารย์นัยนาโดยตรง แม้จะเรียบเรียงอย่างไม่เป็นขั้นตอน ลำดับตามแบบแผน แต่ทั้งหมดเต็มไปด้วยพลังชีวิต พลังทะยานชีวิต และพลังของตัวหนังสือที่บรรจงร้อย เล่าเรื่องจากใจของแต่ละท่าน เชื่อมต่อรวมกันเป็น **“นัยนา เกิดวิชัย”** เมื่อนำมาถอดความเรียงร้อยเชื่อมต่อกัน จะเห็นความงดงามของชีวิต และทางเดินของชีวิตของท่านอาจารย์ในแบบฉบับเต็มในชื่อของชีวิตของคน ๆ หนึ่งที่พึงประสบ อาจสุข ทุกข์ ปนเศร้า คละเคล้ากันไปในแบบของชีวิต จนไปสู่บทสรุปสุดท้ายของชีวิตที่เป็นความสำเร็จของท่านอาจารย์ในฐานะพลตรีหญิง (ที่อาจยากในระบบคิดของสังคมผู้ชายเป็นใหญ่-ปิตาธิปไตย) ที่ระบบคิดพื้นที่สำหรับหญิงยังไม่ได้เปิดกว้างนัก ผ่านระบบหินเป็นพลตรีหญิงของโรงเรียนนายร้อย ที่ส่วนใหญ่เป็นชาย เป็นศาสตราจารย์หญิงที่ถือว่ามีตำแหน่งสูงสุดของระบบการศึกษาไทย และผลงานตำรับ ตำราเป็นเครื่องยืนยัน ที่บุคลากรในระบบการศึกษาใฝ่ฝันและดำเนินไปให้ถึง ดังประโยคที่ปรากฏในหนังสือว่า **“...ชีวิตที่ไม่ได้อะไรมาง่าย ๆ กว่าจะมีคำว่า ศาสตราจารย์ พลตำรวจโทหญิง ดร.นัยนา เกิดวิชัย...”** (ดร.บุศรา เกิดวิชัย พฤกษมาศ) รวมทั้งความสำเร็จของผองพี่น้อง ทั้งเป็นแพทย์ เป็นผู้พิพากษา เป็นครู เป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัย ทั้งหมดเป็นลูกขานา ทั้งหมดมีความพยายาม ทั้งหมดมีพลังทางสมองเพื่อการศึกษา มีพลังใจของการเป็นนักสู้ ดิ้นรน ทั้งหมดเป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนและโอกาสและใช้โอกาสนั้นสู่การปั้นดินให้เป็นดาวด้วยมือตนเอง จนเป็นความสำเร็จ ตามชื่อหนังสืองานศพนี้ ในส่วนการดำเนินชีวิตของท่านอาจารย์ จึงเป็นวิถีที่น่าติดตามและนำมาเป็นแบบอย่างของการย่างก้าวด้วยความพยายาม (วายามะ) ความขยันหมั่นเพียร (วิริยะ) ความอดทน (ขันติ) ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ รวมทั้งกล้าหาญ ที่เป็นคุณแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นผู้ริเริ่มสร้างงานบนฐานของความเปลี่ยนแปลง และใช้ความเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนผ่านเป็นโอกาส ดังนั้นชีวิตนับแต่เริ่มต้น จนวาระสุดท้าย จึงเป็นชีวิต ที่เปิดโอกาสให้เรียนรู้ ทำตาม นำมาเป็นแบบอย่าง งดงาม และน่าติดตาม

ภาพที่ 6 หนังสือพระไตรปิฎกฉบับ อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ และพุทธธรรมโดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป.อ. ปยุตโต) กัณฑ์วรรณชีวิตที่จะถูกบันทึกไว้เป็นส่วนหนึ่งของกาลเวลา (ภาพออนไลน์)

ทั้งหมดคือชีวิตของ ศ.พล.ต.ท.(หญิง) ดร.นัยนา เกิดวิชัย

ทั้งหมดเป็นการสะท้อนคิดของผู้เขียนจากหนังสืองานศพ

และทั้งหมดสะท้อนคิดผ่านชีวิตและเล่าเรื่องชีวิตของคนผู้ลาลับหนึ่ง

คิดแบบพระพุทธศาสนา มันเป็นเช่นนั้นเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

คิดแบบชาวพุทธ มันเป็นเช่นนั้นเอง

ตถตา ไตรลักษณ์ อนิจจลักษณ์ เป็นเช่นนั้นเอง

บันทึกไว้เพื่อระลึก อาลัย และสตุติ

ศ.พล.ต.ท.(หญิง) ดร.นัยนา เกิดวิชัย

ครูต้นแบบและ

ผู้สร้างแรงบันดาลใจ

References

- Charnvit Kasetsiri and Others, Editors. (1993/2536). *Field Marshal P. Pibulsongkram and Modern Thai Politics-จอมพล ป.พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่*. Bangkok : Social Sciences and Humanities Textbook Project Foundation. <http://www.openbase.in.th/files/tbj143.pdf>.
- Krisanaman Watthanarong. (2010/2553). *Changing classes by education-การเลื่อนชั้นทางสังคมด้วยการศึกษา*. Thairath Online, Search 11 January 2010, <https://www.thairath.co.th/content/58036>
- Luang Wichit Wathakan, (2006). *The way to fight in life-ทางสู้ในชีวิต*. Bangkok : Sang Sun Books.
- Luang Wichit Wathakan, (2007). *Thinking power-กำลังความคิด*. Bangkok : Sang Sun Books.
- Piyanath Boonnak. (1985/2528). *An analysis of social mobility in Thai society during the early Ratanakosin Period,1782/2325-1851/2394)-การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคม ในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)*. Report Reseach, Department of History : Chulalongkorn University.
- Thak Chaloeontiarana (2009/2552). *Thailand : the politics of despotic paternalism-การเมือง ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*; Translator by Pannee Chatpolruk and Others, Bangkok : Social Sciences and Humanities Textbook Project Foundation.
- Wanthika Tantiratanapaisal. (1989/2532). *The process of power consolidation of field Marshal Srisdi Dhanarajata-กระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์*, Thesis of Master of Arts : Chulalongkorn University.